

А. А. Олешко,

к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки та підприємництва,
Національний університет державної податкової служби України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті запропоновано концептуальні засади антикризового регулювання національної економіки. Розроблено механізм антикризового регулювання, впровадження якого дозволить підвищити антикризовий потенціал та стійкість господарської системи до зовнішніх збурень.

The article is proposed the conceptual basis of anti-crisis regulation the national economy. The mechanism of anti-crisis regulation, which will increase the crisis potential and stability of the economic system to external perturbations, are developed.

Ключові слова: економічна криза, антикризове регулювання, антикризова політика, антикризова програма.
Key words: economic crisis, anti-crisis regulation, anti-crisis policy, anti-crisis program.

ВСТУП

Криза є невід'ємною складовою безперервного процесу суспільного розвитку та рушієм еволюційних і революційних змін у соціальному, науково-технічному, економічному, духовному житті людства. Залежно від різновиду, типу, природи походження, масштабів та особливостей протікання, криза має певний ступінь керованості. Зазначене зумовлює необхідність впровадження ефективного механізму антикризового регулювання.

Проблематика державного регулювання економіки України в умовах кризи та посткризової депресії досліджувалась у роботах таких відомих українських вчених, як А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, М. Денисенко, Я. Жаліло, І. Жилаєв, В. Кузьменко, Б. Маліцький, А. Сухоруків, Ю. Пахомов, В. Федоренко.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Від моменту зародження як складової державного регулювання (основоположник — Дж. М. Кейнс у період Великої депресії (1929—1933 роки)) антикризове регулювання суттєво трансформувалося у напрямі зміни масштабів, сфери регулюючого впливу, інструментарію макроекономічного регулювання та його взаємодоповнюваності тощо. В економіці України трансформаційні зміни виявились у контексті розробки і реалізації антикризових заходів у період криз 1991—1999 років та 2008—2009 років.

Метою статті є розробка концептуальних засад та механізму антикризового регулювання національної економіки, впровадження якого забезпечуватиме посилення антикризового потенціалу, підвищення стійкості національної господарської системи до зовнішніх збурень на імперативах сталого економічного розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Антикризове регулювання національної економіки — це процес цілеспрямованого впливу органів державного управління на упередження, недопущення та мінімізацію негативних наслідків кризових явищ з метою забезпечення сталого економічного розвитку [1, с. 287].

Антикризове регулювання розглядається у двох аспектах:

1) як складова державного регулювання економіки, що являє собою сукупність методів, форм та засобів впливу держави на соціально-економічну систему з метою реалізації макроекономічних цілей;

2) як функція державного управління, що реалізується через проведення антикризової політики, спрямованої на вирішення проблем економічного розвитку.

Система антикризового регулювання національної економіки формується, з одного боку, під впливом обраної державою моделі державного регулювання економіки, з іншо-

го — підпорядкована загальним імперативам антикризової політики національного та наднаціонального (міждержавного) рівня. Національні держави в умовах глобалізації обмежені у свободі вибору антикризових важелів, особливо, протекціоністського характеру, що вимагає взаємоузгодження національних інтересів із зобов'язаннями, що виникають внаслідок участі держави у міжнародних фінансово-економічних, торговельних та інших організаціях.

Концептуальна схема розробки механізму антикризового регулювання національної економіки передбачає поетапне аналітичне дослідження світової та національної економік, прогнозування кризи, розробку антикризової стратегії та імплементації її положень у антикризових програмах (планах) і стратегії економічного розвитку (рис. 1).

Механізм антикризового регулювання національної економіки включає сукупність елементів, що мають усталені зв'язки (рис. 2), та формується відповідно до обраної моделі державного регулювання економіки.

У сучасних умовах виділяємо дві моделі державного регулювання економіки — неоліберальну та кейнсіанську. Обравши неоліберальну модель, держава реалізує економічну політику на основі використання ідей монетаризму, що передбачає обмеження набору антикризових інструментів монетарними та, як доповнюючими, бюджетно-податковими. Загальна неефективність цієї моделі доведена у практиці подолання глобальної фінансово-економічної кризи 2008—2009 років.

Кейнсіанська модель парадигмально передбачає активне антикризове регулювання із застосуванням широкого спектра методів та інструментів і, насамперед, регулювання заощаджень та інвестицій, зайнятості, інноваційного розвитку, податкового стимулювання підприємницької діяльності.

Суб'єктами антикризового регулювання національної економіки є органи державного управління:

- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки і оборони України;
- Міністерства, відомства та комітети (відповідно до функціональних обов'язків);
- Національний банк України;
- Місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що первинними суб'єктами антикризового регулювання як складової державного регулювання економіки є громадяни, що реалізують свої інтереси шляхом демократичного вибору, а також громадські та бізнесові об'єднання, які беруть участь у формуванні органів державного управління на засадах соціального та економічного діалогу.

Діяльність суб'єктів спрямована на регулювання агрегованого об'єкта антикризового регулювання — економічної кризи та чинників циклічності економічного розвитку: заощадження та інвестиції; фінансові (бюджетно-податкові, грошово-кредитні, інфляційні); людський капітал; інновації та науково-технічний прогрес; демографічні; інституційні; екологічні; нерівність доходів; глобальної економічної динаміки.

Формулювання цілей розвитку будь-якого економічного об'єкта (процесу, явища) ґрунтується на критерії економічної ефективності. Для антикризового регулювання таким критерієм є зменшення глибини падіння, тривалості, масштабів та негативних наслідків кризи і посткризової депресії. При цьому більш конкретні параметри ефективності встановити неможливо, оскільки глибина падіння ВВП та інших макроекономічних показників, набір негативних наслідків визначаються специфікою, типом та видом кризи, а також силою зовнішніх впливів.

Цілі антикризового регулювання національної економіки поділяємо на стратегічні і тактичні (рис. 3).

Стратегічна мета антикризового регулювання національної економіки витікає з реалій та перспектив розвитку світової економіки в умовах глобальної постіндустріалізації. Це — формування антикризового потенціалу задля протистояння зовнішнім і внутрішнім збуренням та стимулювання чинників економічного розвитку, спрямованих на побудову постіндустріально-інформаційної господарської системи.

Тактичні цілі антикризового регулювання національної економіки забезпечують реалізацію стратегічної мети, формуються за сферами економічної діяльності і в загальному вигляді спрямовані на упередження, захист та мінімізацію негативних наслідків кризових явищ і процесів у секторах національної економіки. Реалізація тактичних цілей анти-

Рис. 1. Концептуальна схема розробки механізму антикризового регулювання національної економіки*

* Розроблено автором.

кризового регулювання здійснюється синхронізовано у межах загальнодержавної стратегії економічного розвитку з урахуванням процесів циклічності та взаємозв'язку кризових явищ різної етимології.

Сьогодні деформації господарської системи, накопичені протягом років незалежності України, послаблюють її антикризовий потенціал та є перешкодою до виходу на траєкторію сталого економічного розвитку постіндустріально-інформаційного типу. Це зумовлює формування тактичних цілей антикризового регулювання в площині усунення проблем та активізації внутрішніх чинників економічного розвитку, а також посилення стійкості до зовнішніх кризових процесів шляхом трансформації структури економіки (зовнішньоекономічної, технологічної, галузевої).

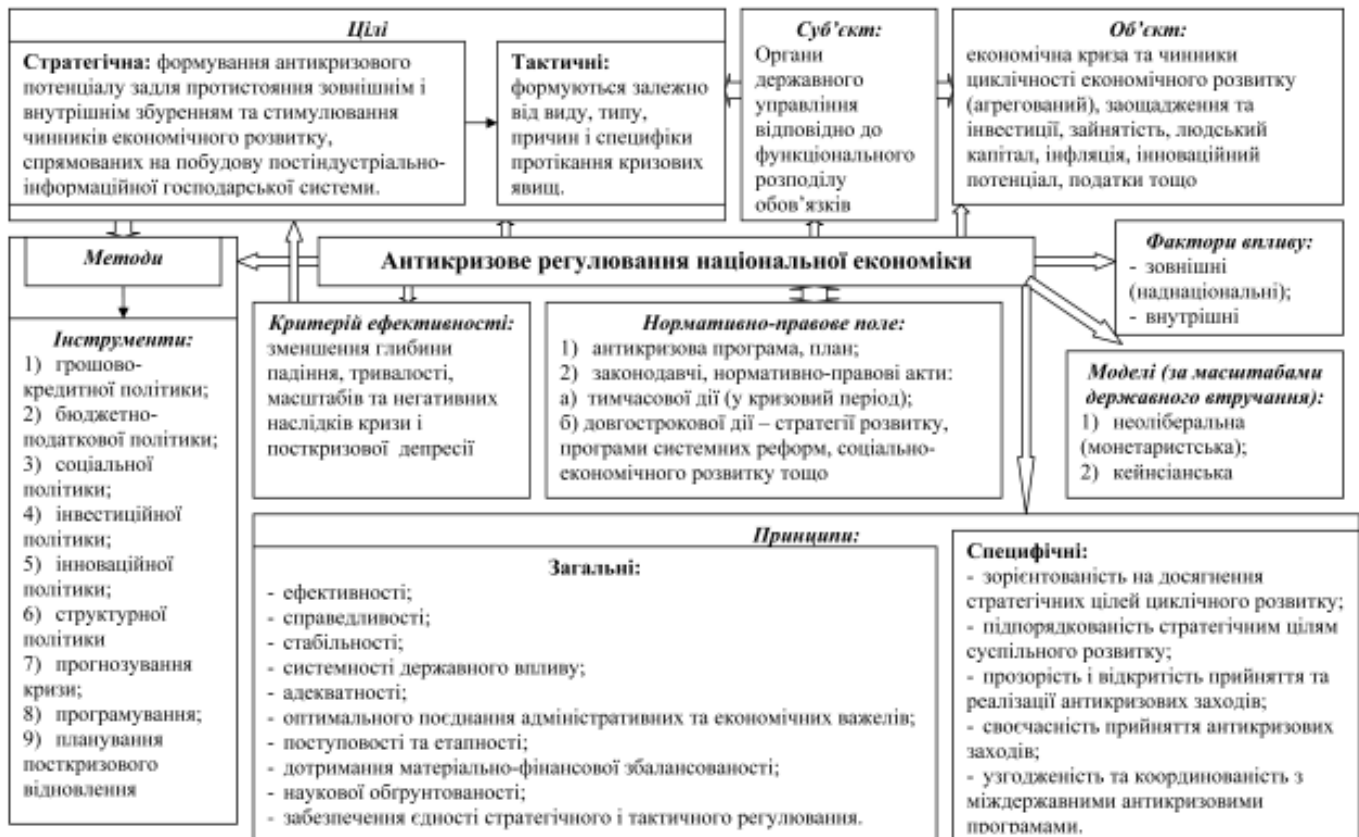

Рис. 2. Механізм антикризового регулювання національної економіки*

* Розроблено автором.

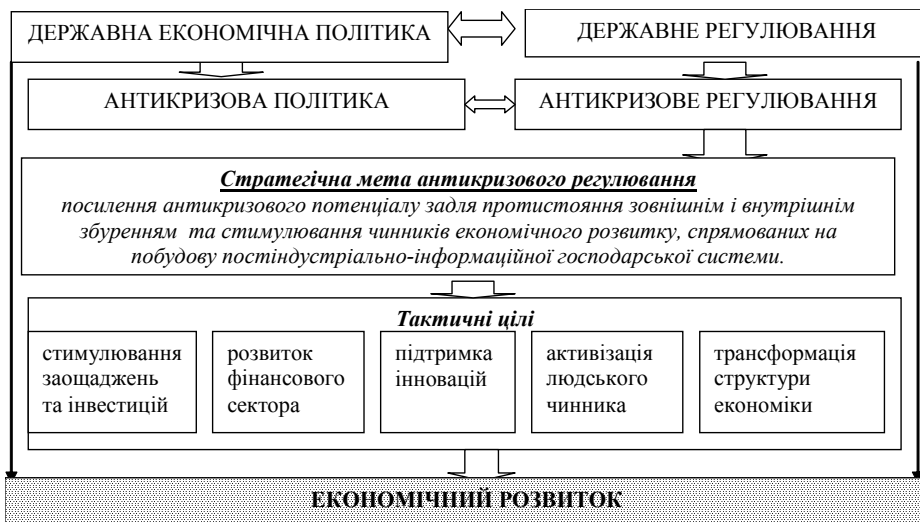

Рис. 3. Цілі антикризового регулювання національної економіки*

* Розроблено автором.

Механізм антикризового регулювання національної економіки ґрунтується на загальних принципах державного регулювання економіки та специфічних — притаманних тільки антикризовому регулюванню.

До загальних принципів державного регулювання економіки належать такі:

- ефективності, що передбачає позитивний кінцевий економічний ефект;
- справедливості — держава шляхом перерозподілу доходів коригує нерівність доходів населення;
- стабільності — забезпечує необхідний вплив на економіку з метою нівелювання економічних спадів, стримування безробіття, підтримки економічного розвитку;
- системності державного впливу — передбачає комплексний, системний підхід до розв'язання проблем суспільного розвитку;
- адекватності — передбачає відповідність державних регуляторів реаліям сучасного етапу соціально-економічного розвитку;
- оптимального поєднання адміністративних та економічних важелів з метою збалансування масштабів втручання в економічні процеси;
- поступовості та етапності, що передбачає врахування фактора часу;
- дотримання матеріально-фінансової збалансованості з метою забезпечення ресурсного потенціалу суспільства, регулювання фінансових потоків;
- наукової обґрунтованості — передбачає врахування сучасних досягнень у теорії і методології при розробці та впровадженні державних регуляторів;

явність гласних, загальних "правил гри" для всіх економічних суб'єктів;

— принцип своєчасності прийняття антикризових заходів — передбачає прогнозування, діагностику та оперативне реагування на симптоми кризи з метою недопущення кумулятивного накопичення кризового потенціалу;

— принцип узгодженості та скоординованості з міждержавними антикризовими програмами — передбачає врахування при виробленні національної антикризової стратегії впливу антикризової політики країн — зовнішньоекономічних партнерів та наднаціональних структур.

Реалізація цілей і принципів потребує визначення методів антикризового регулювання національної економіки (рис. 4).

Ступінь ефективності вирішення будь-якої проблеми найбільшою мірою залежить від визначення комплексу методів та засобів, застосування яких дає змогу досягти необхідного кінцевого результату. Економічні і правові методи регулювання використовуються з метою створення сприятливих умов для розвитку господарських одиниць усіх форм власності, забезпечення інфраструктури, підтримки підприємництва, стимулювання організації та ефективного функціонування ринкової ділової активності, створення умов мотивації виробництва і недопущення його спаду, зміцнення фінансово-кредитної системи, стимулювання науково-технічного прогресу, інвестицій, структурної перебудови тощо.

Адміністративні методи можуть застосовуватись у таких сферах, які не охоплюються ринком, але залежать від нього, або, коли економічні методи не дають необхідного результату, наприклад, в умовах кризи.

Інституційні методи реалізуються в рамках виконання інституційної місії держави, яка виявляється у двох напрямках діяльності. По-перше, держава надає економічним суб'єктам, населенню особливий економічний і правовий статус свободи, захищаючи їх у зовнішньому та внутрішньому просторі за допомогою спеціальних структур. По-друге, держава залучає всіх членів суспільства до суспільної відповідальності шляхом здійснення нагляду, регулювання та контролю за їх поведінкою, утримування від неадекватних вчинків [2, с. 172—173].

Важливість інституційного аспекту визначається також тим, що діяльність держави в сучасних умовах ураховує не тільки економічний аспект, але й спільність морально-етичних норм, енергійність нації, що витікає із традицій і звичок суспільства.

За часом впливу виділено превентивні та реактивні методи антикризового регулювання національної економіки. Превентивні методи реалізуються на основі

<u>Класифікаційна ознака</u>	<u>Види методів</u>
За змістом	1) економічні; 2) правові; 3) адміністративні; 4) інституційні.
За часом дії	1) короткострокові; 2) довгострокові
За часом впливу	1) превентивні; 2) реактивні.
За характером впливу	1) прямі; 2) непрямі (опосередковані)
За масштабами впливу	1) протекціоністські; 2) ліберальні
За рівнем впливу	1) загальнодержавні; 2) регіональні; 3) секторальні (міжгалузеві, галузеві); 4) мікроекономічні; 5) локальні

Рис. 4. Методи антикризового регулювання національної економіки*

* Розроблено автором.

аналізу і прогнозування кризових явищ і включають способи впливу держави на економічну систему з метою формування антикризового потенціалу, розробки заходів попередження та мінімізації можливих негативних наслідків кризи. Реактивні методи активно починають діяти вже після того, як кризові явища набули загрозливого для економічної стабільності характеру.

Протекціоністські і ліберальні методи є антагоністичними за своєю суттю. У сучасних умовах протекціоністські методи застосовуються з метою захисту внутрішнього ринку від зовнішніх загроз і викликів глобальних кризових явищ. Водночас національні держави вкрай обмежені у їх застосуванні внаслідок взятих на себе зобов'язань у рамках діяльності СОТ та інших організацій. Ліберальні методи передбачають використання державного впливу через встановлення загальних "правил гри", тарифного регулювання у рамках режиму найбільшого сприяння.

Означені методи ґрунтуються на використанні інструментів антикризового регулювання національної економіки. Інструменти різних видів державної політики (грошово-кредитної, бюджетно-податкової, інвестиційної, інноваційної тощо) застосовуються комплексно з урахуванням можливості їх різнонаправленого впливу або синергетичного ефекту. Вибір інструментарію антикризового регулювання залежить від цілей, методу, виду, типу та фази розгортання кризи.

Особливе місце серед інструментів антикризового регулювання належить прогнозуванню, антикризовим програмам і планам.

Прогнозування криз включає ряд взаємопов'язаних етапів (рис. 5) і може здійснюватися у рамках превентивного регулювання та як один з етапів, що передують розробці програми (плану). Необхідність прогнозування криз визначається їх невідоротністю та циклічністю економічного розвитку. Прогнозування є науковою базою для подальшого вибору регуляторів щодо мінімізації негативних наслідків кризових явищ.

Антикризові програми і плани є найважливішими інструментами реалізації антикризової політики. Як показав досвід подолання глобальної фінансово-економічної кризи 2008—2009 років, антикризові програми високорозвинених країн включали переважно заходи фінансового регулювання і спрямовані на досягнення короткострокових цілей [4]. Вони були розроблені на 1—2 роки. Нехтування довгостроковими цілями розвитку та неусунення практики боргового фінансування сукупного попиту стали основними причинами їх фіаско.

ВИСНОВКИ

Ефективність антикризового регулювання національної економіки залежить від наступних трьох основних складових.

1. Інституційні умови розробки та реалізації антикризових стратегій, програм, планів.

Ефективність інститутів визначається можливістю регулювання політичних розбіжностей, забезпеченням політичної стабільності й передбачуваною державною політикою, які в сукупності сприяють стійкості та формують підвалини динамічного розвитку економічної системи.

Для соціально-економічного розвитку України найбільшу загрозу становлять ризики соціально-політичної нестабільності, зміщення акцентів у прийнятті управлінських рішень з системного на ситуативний підхід, прийняття законодавчих актів, спрямованих на вирішення поточних проблем економіки. При цьому сильні інститути підвищують можливості країни до регулювання внутрішніх політичних розбіжностей і, відповідно, встановлення політичної стабільності та послідовність проведення політики сприяють стійкому економічному зростанню. Слабкі інститути утруднюють адаптацію в умовах економічних шоків і підвищують вірогідність переворотів і революцій.

2. Протистояння зовнішнім впливам, викликам глобалізації та позиціонування України в процесах міждержавного антикризового регулювання як активного учасника та лоббі національних інтересів.

3. Методологічна та наукова основа антикризового регулювання національної економіки. Реалізація принципу

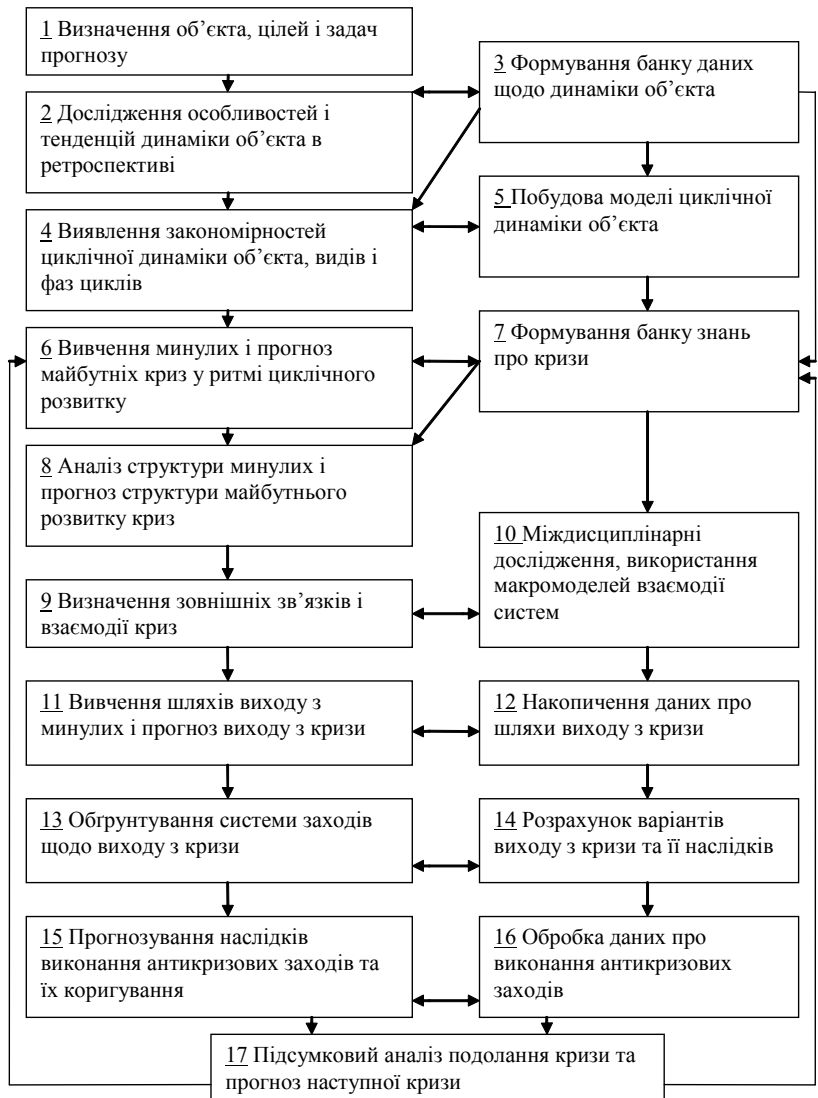

Рис. 5. Алгоритм прогнозування кризи*

* Узагальнено за [3].

науковою обґрунтованості є нагальною необхідністю. Між вітчизняною наукою та економічною політикою держави існує величезна прірва. Переважна більшість концепцій, стратегій, програм, розроблених науковими інститутами та організаціями, не знаходить відображення в управлінських рішеннях або набуває спотвореного впровадження.

Антикризове регулювання економіки здійснюється безперервно в усіх фазах економічного циклу в рамках економічної стратегії держави. Недооцінка ролі антикризового регулювання в економічній стратегії держави призводить до безсистемності прийняття управлінських рішень, їх ситуативного та слабого впливу на економіку.

Література:

1. Антикризове регулювання національної економіки: теорія і практика: [монографія] / А.А. Олешко; Національний університет ДПС України. — Ірпін: Видавництво НУД-ПСУ, 2012. — 350 с.
2. Институциональная архитектура и динамика экономического преобразования / Т. И. Артемова, С. И. Архивеев, А. А. Гриценко и др. // Институт экономики и прогнозирования НАН Украины; А. А. Гриценко (ред.). — Х.: Форт, 2008. — 928 с.
3. Кузык Б. Н. Прогнозирование и стратегическое планирование социально-экономического развития / Б.Н. Кузык. — М., 2006.
4. Олешко А.А. Антикризові програми і плани національних господарств: особливості реалізації та перші результати / А.А. Олешко // Економіка та держава. — 2010. — № 1. — С. 23—29.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2012 р.